

Minna Canthin »Papin perhe» opetustehtävänä.

Minna Canthin kirjallista tuotantoa pidetään nykyään yleensä jo melkoisesti väljähtyneenä. Kehitysiässä olevien nuorten kannalta katsoen asian laita lienee kuitenkin hiukan toisenlainen. Monet M. C:n teokset, varsinkin näytelmät, tapaavat kaikupohjan koululaisten ajatusmaailmasta. Luulisin »Papin perheen» olevan tällöin aivan ensi sijalla, ainakin lukio-

asteella. Sehän on sitä paitsi parhailla näyttämöillämme esitettyinä pitänyt yhä edelleen suuren yleisönkin mielenkiinnon vireillä.

Kaunokirjallisen tuotteen *sisällisyys* on kouluasteella yleensä vielä ylivoimaisesti tärkein. »Papin perheellä» on siinä suhteessa puolellaan hyvin suuria etuja. Sehän tarjoaa pohdittavaksi ennen kaikkea niin konkreettisen ja nuoria kiinnostavan ongelman kuin elämänuuran valinnan, vieläpä tyyppillisine, luonteista riippuvine erilaisine mahdollisuuksineen (Maiju, Jussi ja Hanna). Siinä suoritetaan tämän ongelman ohella myös sellainen maailmankatsomusten taistelu, joka ei hevin jätä välinpitämättömäksi ketään valpasta ja itsenäiseen elämäntarkasteleluun pyrkivää lukiolaista. Tuntuvathan eräät kohdat pastorin ja Jussin väittelyssä II näytöksessä, esim. sivuilla 58—59 (M. C:n koottujen teosten IV osa, v. 1920), suorastaan nykyaikaan liittyvältä henkien taistelulta. Ja omalla tavallaan ajankohtaisia ovat myös Hannan kirjoituksista paljastuvat ihanteelliset haaveet IV näytöksessä ss. 98—99. Ne ovat kaikki lähtöisin siitä mullistuksesta, joka oli jo vuosia sitten tapahtunut M. C:n sisäisessä maailmassa, kuten ilmenee mm. hänen kirjeestään Elias Erkolle v. 1884.¹

»Papin perhe» sisältää sitä paitsi sivistyshistoriastamme paljon sellaista, mikä kannattaa ottaa puheeksi lukioasteella. Eikä merkitystä vailla ole sekään, että »Papin perhe», joka ilmestyi v. 1890, edustaa tekijänsä ajatusmaailman kypsyneintä kehitysvaihetta ja on draamateknikaltaan taitavasti, innoittuneesti sommiteltu.

Teoksen käsittelyn koulussa — olen sen ottanut luettavaksi yleensä vasta VIII luokalla, vaikka sopiihan se jo VII-luokkalaisillekin — voi järjestellä eri tavoin. Johdannoksi palautetaan yleensä oppilaiden mieleen M. C:n kirjailijakehityksen päävaiheet, mutta varsinkaan, jos niitä ei vielä kirjallisuudenhistorian lukemisesta tunneta, ei niiden ennakkoesittely ole välttämätöntä. Annettakoon teoksen ensin tehdä vaikutuksensa ja herättää mielenkiintoa kirjailijaa kohtaan: niinhän tapahtuu usein koulun ulkopuolellakin kaunokirjallisilla löytöretkillämme.

Eri näytösten tarkastelussa vallitkoon myös eräänlainen valinnan vapaus, paitsi että oppilaiden on kotilukemisessaan kunnollisesti ennakolta perehdyttävä kuhunkin näytökseen. Niinpä I näytöksen aloittamiseksi voi vaatia tavanmukaisen sisällyksen selostuksen, mutta sen tulee olla hyvin tiivistetty. Samoin voi tietysti menetellä seuraaviinkin näytöksiin ryhdyttäessä; saahan siten jokunen oppilas harjoitusta vapaassa esittämis- taidossa. Mutta parasta on välttää yksitoikkoisuutta tässäkin, ja niinpä

¹ V. Tarkiainen: Minna Canth. Otava 1921, ss. 38—39.

saattaa olla tuloksellisempaa antaa aloite tavallaan oppilaiden käsiin kehoittamalla heitä esim. aivan vapaasti sanomaan, mihin missäkin näyttöksessä huomio pyrkii etupäässä kiintymään. Vastauksia tuskin tulee kovin monenlaisia, mutta opettajan on joka tapauksessa oltava valmis lähtemään niissä viitoitetulle tielle.

I n ä y t ö k s e s s ä todennäköisesti useimpien mielestä päähuomion esineeksi tulee Maiju ja hänen suunnitelmansa. Oppilaat saakoot aluksi vapaasti esittää havaintojaan hänen erikoislaatuista temperamentistaan, puolittain vielä lapsen, puolittain jo kehittyneen neidon, tarpeen mukaan niitä vuorosananäyttein valaisten. Luonteenomaiset piirteet, jotka jo tässä vaiheessa enteilevät tulevaa taitelijaa, saadaan siten todetuiksi. Tämän jälkeen selittyvät myös helposti motiivit, sekä yleiset että loppusysäys, Maijun ratkaisevaan tekoon: kirjeen lähettämiseen tohtori Bergbomille. — Tässä yhteydessä ei olisi kai haitaksi, jos viriäisi yleisluonteisempikin keskustelu vanhempien osuudesta nuorten elämänuran valinnassa. Kerroin luokalle, »Papin perhettä» viime syyslukukaudella käsitellessäni, läheisestä sukulaispiiristäni pari tapausta, joissa isät olivat määräyksellään muuttaneet tyttäriensä opiskelu-uraa tarkoittavat suunnitelmat — näissä tapauksissa luultavasti onnistuneesti. Ovatko tytöt yleensä näissä asioissa taipuisampia kuin pojat? Luokassa tuntui heräävän mielenkiintoa tämäntapaisiin ongelmiin, ja opettajan asiaksi jäi vain rajoittaa ajatustenvaihto kohtuullisiin mittoihin.

Maijun suunnitelma antaa aihetta myös pieneen sivistyshistorialliseen katsaukseen Kansallisteatterimme alkutaipaleeseen. Erikoisesti lienee syytä ottaa puheeksi tri Kaarlo Bergbomin merkitys ennakkoluulottomana lahjakkaiden näyttelijänalkujen keksijänä ja kasvattajana. Mieliin johtuvat ehkä esim. sellaiset kuuluisuudet kuin Ida Aalberg ja Adolf Lindfors. I näyttöksessä on lisäksi viittauksia Kansallisteatterin korkeatasoiseen ohjelmistoon. — Tässä yhteydessä opettajan sopinee kajota myös kirjailijan persoonallisiin elämyksiin: todennäköisesti Maijun suunnitelmassa kaikuu muistoja nuoren Minnan seminaariin lähdöstä sekä sittemmin lehtori Canthin joltisestakin itsevaltaisuudesta.

I näyttöksen muiden henkilöiden luonteista tehdään vain ne huomiot, jotka ovat tarpeen seuraavienkin näyttösten varalta. Koetetaan panna merkille mm. vastakohtat, esim. toisaalla Maiju ja Jussi, toisaalla vahvasti karikoidut »pakana-yhdistyksen» tädit, tai pastori vastakohtana sovittelevalle puolisolleen ja Hanna-tyttärelleen.

Tämän tarkastelun jälkeen on melko helppo huomata I näyttöksen rakenteen eloisuus, sen jännityskukkulat, keventävät ainekset ja

erinäisten kohtausten vastakohtaluonne. Myös dialogin iskevyydestä löytää helposti esimerkkejä (Jussi — Maiju tai Jussi — ompeluseuratädit).

I näytöksen käsittelyyn kuuluu, olosuhteiden mukaan, tunti tai parikin. Aikaa on näet varattava — samoin seuraavissakin näytöksissä — myös jonkin sopivan lyhyehkön katkelman lukemiseen jaetuin osin. Silloin opettaja ennen lukemista ilmoittaa, mitä seikkoja siinä erityisesti tarkataan, ja lukemisen jälkeen todella tehdään niistä huomioita.

Siirryttäessä II näytökseen on paikallaan ensin todeta I näytöksen pohjustava merkitys: juonen johtolangat ovat avautuneet, ja lähtökohta olosuhteineen on selvillä. Yleisesti käytetty nimitys »ekspositio» merkitään tai palautetaan muistiin. Tämä I näytöksen merkitys näytelmän kokonaisrakenteessa voidaan tietysti todeta jo aikaisemminkin, vaikkapa jo sisällyksen selostamisen jälkeen — jos alkuun on lähdetty siitä — tai päähenkilöiden luonteiden tarkastelun eräänlaiseksi lopputulokseksi.

Jos II näytöksen käsittelyyn ryhdytään ottaen lähtökohdaksi I näytöksen ekspositio-merkitys, on ehkä luontevinta aluksi jatkaa samaa latua: sisällyksen selostamisen jälkeen — tai ilmankin sitä — oppilaat saakoit todeta II näytöksen osuuden draaman tapahtumien kehittymisessä, ns. ylenevän toiminnan, johon kyseisessä näytelmässä itse asiassa jo liittyy myös ensimmäinen »huippu», koskapa Jussin ja Hannan elämänsuunnitelmain kohdalla tapahtuu lopullinen ratkaisu.

Aloitettiinpa niin tai näin, joka tapauksessa II näytöksen varsinaisen käsittelyn ensimmäisiä huomioita lienee, että sen keskushenkilö ei ole enää Maiju, vaan hallitsevina hahmoina ovat Jussi ja Hanna — ja näille voimakkaana vastakohtana pastori. Jussin ja Hannan erilaisesta, vaikka päättäväisyydessään samanlaisestakin luonteenlaadusta tehdään tarvittavat huomiot ja todetaan heidän ratkaisunsa vaikuttimet. Pastorin luonteeseenkin päästään tässä näytöksessä jo syvemmin perehtymään, varsinkin hänen suhtautumistavassaan Jussiin ja Hannaan. — Mutta II näytöksen mielenkiintoisuuden keskusaiheita on myös se maailmankatsomusten taistelu, joka tapahtuu Jussin ja pastorin kesken. Syytä on saada oppilaat huomaamaan se melkoinen objektiivisuus, mikä kirjailijan asenteessa tällöin jo on ilmenemässä: myötätunto näyttää tosin olevan Jussin mielipiteiden puolella, mutta pastorin vuorosanoissakin on paljon kunnioitusta ansaitsevaa elämäkokemuksen ja vakaumuksen voimaa. Kuitenkin hänen otteensa lopuksi kiristyy häikäilemättömän tylyksi ja ylimieliseksi sekä Jussia että Hannaa kohtaan.

Jussin ja pastorin aatteellinen taistelu sivuaa olennaisimmalta osaltaan sivistyshistoriassamme 1880-luvulla tapahtunutta merkittävää murrosta,

kun ns. uudet aatteet ja realistinen suunta alkoivat ulottaa vaikutustaan sivistyneistömme nuorempaan polveen. Opettajan on syytä selventää ja avartaa oppilaiden käsityksiä väittelyn aikana vilahtelevista viittauksista mm. ajan sanomalehdistöön ja kaunokirjallisuuteen. Niinpä »Nuori Suomi» tarkoittanee 1880-luvun puolivälistä alkaen muodostuneen ns. *nuoren Suomen* ryhmän suunnittelemaa ja v. 1890 ilmestymään ruvennutta Päivälehteä. Sen ympärille kerääntyneestä taitelija- ja kirjailijapiiristä samoin kuin sen myöhemmistä vaiheista sopii opettajan virittää pieni keskustelu.¹ Erikseen kannattanee huomata, että mainittuna vuonna alkoi ilmestyä myös »Nuori Suomi»-niminen kirjallis-taiteellinen joulualbumi, josta nykyisellä nuorella polvella tuskin enää on tietoa, koska sen toimittamisesta jo vuosia sitten on luovuttu. Sitä vastaa nykyisin lähinnä WSOY:n vuosittain kustantama »Suomen kirjallisuuden vuosikirja». Maininnan ansaitsee myös M. C:n itsensä Kuopiossa 1889—90 toimittama lehti »Vapaita aatteita». Pastorin »Aamurusko»-lehdelle ei ehkä ole ollut varsinaista vastinetta todellisuudessa, mutta lähinnä tulevat mieleen ne ns. vanhoilliset lehdet, esim. Uusi Suometar ja Finland, joissa Agathon Meurman ym. kirkollismieliset konservatiivit olivat jyristelleet tuomioitaan mm. M. C:n eräistä aikaisemmista näytelmistä. Pastorin sanat »lokaviemäreissä rypevästä» kirjallisuudesta kaivannevat myös jonkun selittävän sanan.

II näytöksen aatteellista painolastia keventävät Maijun touhukkaat esiintymiset samoin kuin Hannan ja Jussin ripeät päätökset pysyä omalla urallaan. Täten näytöksen rakenteeseen syntyvä tervetullut vaihtelu on oppilaiden helppo havaita.

III näytöstä käsiteltäessä on ehkä luontevinta ohjata oppilaat ensin huomaamaan sen keventävä vaikutus II näytöksen raskaaksi muodostuneen lopputunnelman jälkeen. Keskushenkilönä on jälleen Maiju, mutta tärkeäksi sivuhenkilöksi todetaan talon vanha palvelijatar Martha. Näiden vuoropuheluun kirjailija on valanut paljon kodikasta huumoria. Sitä pursuaa myös Teuvon ja Maijun tapaamisesta: Maijun naurunpuuskat tuovat mieleen miltei pä kuuluisan naurukohtauksen Molière'in »Porvari aatelismiehenä»-näytelmästä, jossa palvelustyttö Nicole antaa naurutulvansa vyöryä yli näyttämön nähdessään herransa uuden ulkoasun. Pastori joutuu tapahtumien edistyessä yhä ivallisempaan valoon. Näytöksessä on sitä paitsi hyvä anros vauhtia, toimintaa ja jännitystä. Maijun karkaaminen kotoaan muodostuu koko räytelmän toiseksi ja edellisessä näytöksessä esiintynyttä vielä suuremmaksi huippukohdaksi.

¹ Ks. esim. O. A. Kallio: Uudempi suomalainen kirjallisuus, 1912, II osa, s. 41.

Ainoa henkilö, jota III näytöksessä jää vakavasti kuuntelemaan, on pastorin puoliso Elisabeth. Tässä lieneekin sopivin tilaisuus suorittaa kokoava katsaus hänen monessa suhteessa hienoon, äidillisesti ymmärtävään luonteenlaatuunsa; nimenomaan lastensa kohtelussa hän osoittaa paljon suurempaa pedagogista aistia kuin liian itsetietoinen isä.

IV näyttös huomattaneen draamallisesti suorastaan loistavasti sommitelluksi. Siinä ovat koossa näytelmän kaikki perusaiheet: maailmankatsomusten uusia, rohkeita suuntia edustavat vielä kerran Jussin, Teuvon ja Hannan vuorosanat näytöksen alkupuolella, ja pastorin odottamaton saapuminen nostaa vielä pinnalle ja saattaa lopulliseen ratkaisuun nuorten, erityisesti Maijun, itsenäisen elämänuran valinnan. Samalla päähenkilöiden luonnekuvat täydentyvät. Mutta ennen kaikkea IV näytöksessä syntyy draamallisen jännityksen kiihdytetty loppunousu, jossa on tehokas porrastus: Maijun kauhunäkyjen värittävä ramppikuume, Teuvon säpsähdyttävä viesti, pastorin ilmaantuminen ja lähtö teatteriin, viesti Maijun riemuvoitosta, Maijun haltioitunut saapuminen, serenadi — pastorin ilmaantuminen. Siinä on useita vastakohdan voimalla vaikuttavia mielialojen käännteitä.

Miten on laita sitten G. Freytagin tunnettuun kaavaan kuuluvan ns. alenevan toiminnan? Se jää tässä samoin kuin monessa muussa hyvässä näytelmässä miltei teoreettiseksi kuvitelmaksi, joka tapauksessa varsin lyhyeksi osaksi IV näytöksen lopulla, kun suurin jännitys on lauennut.

Merkittävää on, että kirjailija antaa sovinnon avaimen Hannalle, kun tämä saa lausua vavahduttavat sanansa: »Jumala ei pakoita ketään.» Hän myös hiljaisella tavallaan julistaa näytöksen viimeisissä vuorosanoissa rakkauden olevan vapauttakin arvokkaampi. Samoin kuin Elisabeth III näytöksessä, ylenee Hanna IV:ssä M. C:n naisasia-aatteen tulkiksi tavalla, joka osoittaa kirjailijan uutta, entisestään paljon kypsyeempää käsitystapaa naisen merkityksestä kodin piirissä.

M. C:n tyyllitaidosta voi ehkä sopivimmin juuri käsittelyn loppuvaiheessa antaa oppilaiden sanoa joitakin huomioitansa. Dialogin sujuvuudesta ja monin paikoin iskeytydestäkin on tavattu hyviä esimerkkejä jo I näytöksestä alkaen. Huomiota ansaitsee myös ajan sivistyneistön seurustelukieleen kuuluva taipumus nykyistä runsaampaan vierasperäisten, etupäässä ruotsin- ja ranskankielisten, sanojen käyttöön — jonkinlainen myöhäinen jäännös kustavilaisen aikakauden hienostelevasta tyylistä. Suotavaa olisi, ettei niitä aiheettomasti karsittaisi tai puhdaskielisyyden vuoksi muuteltaisi toivottavasti pian ilmestyvästä »Pa-

pin perheen» uudesta koulupainoksesta. Ne ovat ajan aiheuttamaa väri-
tystä yhtä hyvin kuin Marthan savolaismurre syntyperän ja sosiaalisen
aseman. Ne kuuluvat olojen luonnehtimiseen.

Lopuksi on vain todettava että »Papin perhe» on onnistunut näyte
sovintoon päätyvistä realistisista perhedraamoista. Jos haluaa mainita M. C:n siihen saamista kirjallisista vaikutuksista, sen
voi tehdä esim. prof. V. Tarkiaisen jo aikaisemmin mainitun teoksen
mukaan (ss. 73—74), jossa mm. huomautetaan omassa maassakin virin-
neestä pappisvanhoillisuuden kaunokirjallisesta kuvaamisesta. Mutta hu-
mautettakoon samalla kirjailijan omista kokemuksista: hän oli joutunut
väittelyyn uskontokysymyksestä mm. tunnetun pastorin Elis Bergrothin
ja itsensä piispa Gustaf Johanssonin kanssa. — Hyvä ystäväni maisteri
Jaakko Riihikallio on jo vuosikymmeniä sitten minulle kertonut varmana
otaksumanaan, että M. C:lla on »Papin perheen» suunnittelussa ollut elä-
vänä esimerkkinä mielessään Kuopion silloisen tuomiorovastin, kertojan
enon Johannes Schwarzbergin perhe. Mutta, kuten prof. Tarkiainen hu-
mauttaa, samantapaisia riitoja käytiin siihen aikaan monessa kodissa van-
han ja nuoren polven kesken. Ja — lienevätkö ne tuntemattomia nykyi-
sinkään?

* * *

»Papin perheen» voi tarvittaessa ottaa käsiteltäväksi myös siten, että
joku oppilaista suorittaa sisällön kokonaisselostuksen pääkohdittain, toiset
esittävät luonnekuvan kukin jostakin näytelmän henkilöstä, joku ehkä
kahdestakin, joku arvioi näytelmän aatteellista merkitystä, joku sen
sivistyshistoriallista taustaa, joku vielä sen rakennetta ja tyyliä — kaikki
lyhyinä esitelmäntapaisina, joissa tarpeen mukaan luetaan myös pieniä
otteita näytelmästä ennakoita sovituin osajoin. Jokaisen esityksen jäl-
keen luokka saa tehdä huomautuksiaan ja antaa myös tunnustusta, jos
siihen on aihetta. Opettaja tekee samoin ja kokoaa lopputulokset.

M. Vaula.